

Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi*

Veysel GÜLLÜCE

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bilimsel tefsir, Arapça olarak genelde “et-Tefsîru'l-ilmîyyu” bazen de “et-Tefsîru'l-asriyyu” (çağdaş tefsir) şeklinde ifade edilir. Türkçe tefsir usûlü kaynaklarında genelde *İlmî Tefsir* olarak ifade edilmiştir. “İlmî” yerine “bilimsel” de denmektedir. Bizce de “*Bilimsel Tefsir*” ifadesi daha uygundur. Çünkü burada söz konusu olan ilimler, tabii veya fen bilimleri olup bu ilim dalları Türkçemizde daha çok, “bilim” olarak isimlendirilmektedir. *İlmî Tefsir* ifadesinde kastedilen ilim de bu bilim dalları olduğu için, “Bilimsel Tefsir” şeklindeki isimlendirmenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

A. Tarifi

Konuya öncelikle bilimsel tefsirin tarifiyle başlamamız yerinde olacaktır. Çünkü bilimsel tefsir, bu tefsir çeşidini destekleyenlere veya kabul etmeyip eleştirenlere göre -bakış açılarını yansıtan- farklı şekillerde tarif edilmektedir.

Örneğin bu nevi tefsire karşı olanlardan Emîn el-Hûlî karşı oluş sebeplerini ima eder bir surette bilimsel tefsiri şu şekilde tarif etmiştir: “Bilimsel

* Bu tebliğ, *Bilimsel Tefsirde Usûl* (Aktif Yay., Erzurum 2007) adlı eserimizden istifadeyle hazırlanmıştır.

tefsir, bilimsel terimleri Kur'an ibarelerine hakem kılan ve onlardan çeşitli bilimsel ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsirdir."¹

Abdülmuhtesib de benzer bir yaklaşımla şöyle tarif eder: "Bilimsel tefsir, bu nevi tefsir yapanların Kur'an ibârelerini bilimsel teori ve terimlere boyun eğdirmeye ve bütün gayretleriyle onlardan çeşitli bilimsel ve felsefi görüşleri çıkarmaya yöneldikleri bir tefsirdir."² Görüldüğü gibi, el-Hüli'nin tarifine benzeyen bu tarifde bilimsel tefsire yönelik ağır ithamlar söz konusudur.

Tefsir usûlü kaynaklarında ise, "Kur'an'daki bilimsel terimlerden bahseden ve onlardan çeşitli ilim ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan tefsirdir" şeklinde tarif edilmiştir.³

Bu nevi tefsire olumlu yaklaşan *et-Tefsîru'l-İlmiyyu li'l-Kur'ân* adlı eserin sahibi Ebû Hâcer ise, daha tafsilatlı ve günümüzdeki bilimsel tefsir anlayışına uygun bir şekilde şöyle tarif ediyor: Bilimsel tefsir, müfessirin, Kur'an ibarelerini bilimin isbat ettiği şeylerin ışığında anlamaya ve Kur'an'ın, nüzul döneminde bilinmeyen bu dakik bilimsel meseleleri ihtiva ederek Allah'ın kelâmı olduğunu göstermesi açısından, i'câz sırlarından bir sırrını ortaya çıkarmaya çalıştığı tefsir çeşididir.⁴

Biraz kısaltarak tercüme ettiğimiz bu tarif, bizce de günümüzdeki bilimsel tefsir uygulamalarını yansıtmaları açısından uygun bir tariftir. Bu tarifte dikkat çeken önemli bir husus, "teori" kelimesi yerine, "*bilimin isbat ettiği şeyler/ mâ esbetehu'l-ilm*" ibaresinin tercih edilmesidir. Tarif sahibi bu tercihle, bilimsel tefsirin makbuliyet şartlarından en önemlisine işaret ederek asıl bilimsel tefsirin, ispatlanmamış teoriler değil de kesinlik kazanmış bilimsel gerçekler ışığında yapılan tefsir olduğunu belirtmiştir. Bu tarifte dikkat çeken diğer bir nokta da, bilimsel tefsire karşı olanların tariflerinde rastlanılmayan, buna karşılık bu tefsir çeşidini uygun görenlerin ittifakla söyledikleri, Kur'an âyetlerinde işaret edilen bilimsel gerçekleri ortaya çıkarmak suretiyle Kur'an'ın i'câz vecihlerinden birini göstermektir. Böylece bu tarifte

¹ "التفسير الذي يحكم الاصطلاحات العلمية في عبارة القرآن ويجهت في استخراج مختلف العلوم والآراء الفلسفية منها" (Ahmed Ömer Ebû Hacer, *et-Tefsîru'l-İlmiyyu li'l-Kur'ân*, Dâru Kuteybe, Beyrut, 1991, s. 65, 303 –Emin el-Hüli, *Menâhucu Tecdid*, s. 287; *et-Tefsîr, Meâlimu Hayâtihi, Menhecuhu'l-Yevm*'den).

² Ebû Hacer, s. 65 (Abdülmuhtesib, *İtticahâtu't-Tefsîr fi'l-Asri'l-Hadîs*, s. 247'den).

³ Ebû Hacer s. 66. Benzer tarifler için bk. Kırca, *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*, İstanbul, 1982, s. 51; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1983, s. 303.

⁴ Ebû Hacer, s. 66.

bilimsel tefsirle (et-tefsiru'l-ilmiyyu) bilimsel i`câz (el-i`câzü'l-ilmiyyu) bir araya getirilmiş, bilimsel tefsirin Kur'an'ın i`câz yönlerinden birisi olan bu i`câz vechini üstlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu tarifte önceki tariflerde geçen “felsefi görüşler” ifadesine de yer verilmemiştir. Bizce de günümüz bilimsel tefsirleri için tarifte bu ifadeyi zikretmeye gerek yoktur. Çünkü bu ifade geçmişteki bilimsel tefsirlerle ilgili olup günümüzde müsbet bilimler – geçmiştekinin aksine- felsefeden ayrıldığı için, bilimsel tefsirler bu gerçekler ışığında yapılmaktadır.

Tarifin veciz olması makbul olduğu için, bilimsel tefsirin şu şekilde tarif edilmesinin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz: “Kur'an âyetlerini bilimsel veriler ışığında açıklamak, onlardaki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak i`câz yönlerini göstermektir.”

Bilimsel tefsirin farklı boyutları vardır. Şöyle ki:

a. Kur'an'da her türlü ilmin bulunduğunu iddia edip bu hususta âyetlerden delil göstermektir. Böyle bir bilimsel tefsir anlayışı daha çok eski âlimlerde görülmektedir. Çünkü geçmişteki bilimsel tefsir örnekleri, daha çok *Kur'an'da her şeyin bilgisinin bulunduğuna, pek çok vecihleri olduğuna* dair açıklamalarla ilgilidir. Bazı sahabe ve tabiinden bu mânada sözler nakledilmiştir.

b. Kur'an âyetlerini bilimsel gelişmeler ışığında yorumlamak. Bu nevi bilimsel tefsir, bilimsel tefsire genel mânada itiraz eden bir kısım âlimler de dahil, çokları tarafından kabul görmüştür.

Örneğin, pek çok bilimsel tefsir izahına sıcak bakmayan Seyyid Kutub “*Her şeyi yarattı ve ona bir ölçü belirledi*” (Furkân, 25/2) âyetini bilimsel veriler ışığında şöyle izah ediyor: Kur'an böyle diyor, sonra bilimsel mülahazalar kâinatta dakik bir denge, ince hesaplarla ayarlanmış bir uyum olduğunu gösteriyor. Arzın mevcut şekli ve konumu, güneşin bilinen uzaklığı, ayın uzaklığı, hacimleri, sūr'atleri, yörüngelerindeki eğim, yeryüzünün bu hali, onu hayata elverişli kılan binlerce özellik... Tüm bunlar, tesadüfi veya rastgele olacak şeyler olmayıp bir kast ve iradenin eseridir... Kutub, daha sonra bu mânadaki bilimsel tefsire karşı olmadığını şöyle ifade eder: Bu mülahazalar, “*Her şeyi yarattı ve ona bir ölçü belirledi*” âyetini derinlemesine anlamak hususunda bize yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bu tür konuları araştırmakta bir beis yoktur.⁵

Kutub, “*Geceyi gündüze, gündüzü de geceye sarar*” (Zümer, 39/5) âyeti hakkın-

⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut, 1980, 1/183.

da bilimsel tefsire müracaat etmek zorunda kalışını da şöyle ifade etmektedir: “Bu ifade hayret vericidir, okuyanı son zamanlarda keşfedilen, dünyanın yuvarlaklığına ilişkin görüşe bakmaya zorlamaktadır. Ben, bu *‘Fî-Zılâl’* kitabımda Kur’an’ı insanların keşfettikleri teorilere hamletmemeye özen gösteriyorum. Zira bu teoriler yanlış da olabilir, doğru da. Bugün ispatı, yarın çürütülmesi mümkündür. Kur’an ise değişmeyen bir gerçektir. Doğruluğunun belgesini bizzat kendi bünyesinde taşımaktadır. Basit ve zayıf insanların keşfettikleri şeylerin ona uygun düşmesi veya aykırı düşmesi Kur’an’ın bu gerçekliğini değiştiremez. Evet, ben bu konuda çok özen göstermeme rağmen Kur’an’ın bu ifadesi beni dünyanın yuvarlaklığı konusuna eğilmeye mecbur etmiştir. Bu ifade, yeryüzünde gözler önünde bulunan somut bir gerçeği tasvir etmektedir: Yuvarlak olan dünya, güneş etrafında ve kendi eksenini etrafında dönmektedir. Dünyanın güneşe bakan yüzeyini ışık kaplamakta ve orası gündüz olmaktadır. Yalnız, gündüz olan bu bölüm sabit değildir. Çünkü dünya dönmektedir. Dünya döndükçe, gece daha önce gündüz olan yerlerin üzerine kaplamaya başlar. Dünyanın yüzeyi yuvarlak olduğu için, gündüz onun üzerine sarılırken gece de dünyanın üzerine sarılır bir surette gündüzü takip eder. Böylece bir müddet sonra diğer taraftan gündüz gecenin üzerine sarılmaya başlar. Bu hareket böylece sürekli olarak devam eder: *‘Geceyi gündüzün üzerine sarıyor; gündüzü de gecenin üzerine sarıyor.’* Bu kelime (*yükevviru*), hareketin şeklini belirlemekte, konumunu sınırlandırmakta, dünyanın tabiatını ve hareketinin türünü belirtmektedir. Dünyanın yuvarlaklığı ve kendi eksenini etrafında dönüşü ile ilgili teori, Kur’an’daki ifadeyi, bu teoriyi benimsemeyen diğer açıklamalardan daha sağlıklı biçimde açıklamaktadır.”⁶

Bilimsel tefsire karşı çekinceli bir tavır sergileyen Zerkānî’nin, *‘Bilakis onun parmak uçlarını dahi tesviye etmeye kadiriz’* âyeti hakkında bu tür yorumlara girmesi de böyledir. Zerkānî şöyle diyor: Yüce Allah, Kıyâme sûresinde insanı ölümünden sonra diriltmeye kadir olduğunu bildirerek şöyle diyor: *‘İnsan, kemiklerini bir araya toplayamayız mı sanıyor? Bilakis onun parmak uçlarını dahi tesviye etmeye kâdiriz’* (Kıyâme, 75/3-4). Bu âyetteki “Benân” kelimesinin tahsisi yanında biraz durmanı, sonra da yeni doğmuş “kişilik tesbit ilmi”nin söylediklerine kulak vermeni rica ediyorum. Bu ilim insan bünyesindeki en dakik ve bedî’ şeyin parmak uçlarındaki düzenleme olduğunu söylüyor. Öyle ki bir kimsenin parmak uçlarının başkasınınkine benzediğini asla göremezsin. Bu bilgi neticesinde, parmak izlerini pek çok olay hakkında şahit tut-

⁶ Kutub, 5/3038.

muşlardır. “*Ahsenü'l-Hâlikîn olan Allah Yücedir!*”⁷

c. Kur'an âyetlerinden bir takım bilimsel gelişmelere dair işaretler çıkarmak, bir nevi gaybî haberler keşfederek Kur'an'ın icâzını göstermek. Bilimsel tefsire karşı olanların en çok itiraz ettikleri yön budur. Bu konuda bazıları çok iddialı konuşurken bazıları da ihtiyatlı olmayı tercih etmiştir. Örneğin Mutî, icad veya keşfedilen her şeyi, -tahkik ettiğinde- Kur'an'ın ibaresinin mantûkuyla veya işaretiyle, mefhum-u muvafaka veya muhalefe'siyle ona değindiğini görürsün.⁸ diyerek bu konuda çok iddialı konuşmuştur.

Aslında bu konudaki örnekler çok farklılık arz etmektedir. Bazıları âyetin işaretinden anlaşılır durumdadır. Örneğin, “Bilmediklerinizi de yaratıyor” âyetini okuyan bir kimsenin, zamanımızdaki uçak, tren vs. modern ulaşım vasıtalarına işaret edildiğini hissetmesi böyledir. Bazıları ise, çok tekellüflü yorumlara ve uzak te'villere dayanmaktadır. Örneğin, “*Nihâyet onu, vâdilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır!*” (Ahkâf, 46/24) âyetinde bazılarının atom bombasına işaret bulunduğunu söylemelerinin tekellüflü bir yorum olduğu açıktır.

“O halde sen göğün, bütün insanları saracak olan aşikâr bir duman çıkaracağı günü gözle. Bu, gâyet acı bir azaptır” (Duhân, 44/10-11) âyetleriyle zehirli ve boğucu gazlar arasında irtibat kurulmasını, Mahmûd Şeltût bu nevi tefsir çeşitlerinin en acaiplerinden addetmiş, âyetin devamının bu yorumun yanlışlığını gösterdiğini, çünkü kıyamet günüyle alakalı olduğunu söylemiştir: “İşte o zaman insanlar: ‘Ey Rabbimiz, bizden bu azabı kaldır, çünkü artık iman ediyoruz’ derler...” (Duhân, 44/12-14).

B. Destekleyenler ve Karşı Olanlar

Kur'an âyetlerinin rey (dirâyet) yani, âyetler üzerinde fikir yürüterek tefsir edilmesi hakkında bir takım itirazlar vaki olduğu gibi, bu tefsirin bir alanı olan bilimsel tefsir hakkında da itirazlar söz konusu olmuş, bu konuda âlimler ikiye ayrılarak bir grup Kur'an âyetlerinin bilimsel gerçekler ışığında açıklanmasına ve Kur'an âyetlerinden bilimsel keşiflere işaretler çıkarılması-

⁷ Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire, ts., 1/19-20.

⁸ Ebû Hacer, s. 221 (Muhammed Bahît el-Mutî, *Tenbîhu'l-Ukûli'l-İnsaniyye li-mâ fi Ayâti'l-Kur'âni mine'l-Ulûmi'l-Kevniyyeti ve'l-Umrâniyye*, s. 6 vd.'dan).

na sıcak bakarken ikinci grup ise, bu yönelişi kabul etmeyerek bir takım gerekçelerle böyle bir tefsir akımını uygun görmemişlerdir. Bilimsel tefsir etrafındaki tartışma, önceleri Kur'an'da bütün ilimler var mıdır? Yoksa Kur'an sadece bir hidâyet kitabı mıdır? şeklinde ele alınmışken, zamanımızda ise, âyetlerin bilim ışığında ele alınması ve bilimsel gerçeklerle bağdaştırılmasının doğru olup olmadığı tartışmasına dönüşmüştür.

Burada bilimsel tefsirin değerlendirmesini yapmadan önce her iki grubun delillerini kısaca ele almanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

a. Destekleyenlerin Delilleri

Tefsirde bilimsel yönelişi destekleyenler, Kur'an'ın farklı ilimlere dair büyük-küçük her şeyi ihtiva ettiği fikrinden yola çıkmakta ve bu konuda şu delilleri ileri sürmektedirler:

1. Naklî Deliller

a) Âyetler

1. Kur'an-ı Kerim'de yüzlerce âyette yer alan kevnî hadiseler; onların önemine, onlar hakkında tefekkürün gereğine işaret etmektedir.⁹

Râzî, A râf, 54. âyetinin tefsirinde, güneşin hareketi, gece ve gündüzün meydana gelişi, yıldızların hareketiyle ilgili bilgiler verdikten sonra, bazı kimseler tarafından tefsirinde bu tür konulara genişçe yer vermesine yapılan itiraza sert bir şekilde cevap vererek, Allah'ın Kitabını hakkıyla düşünen kimsenin bu iddiasının bozukluğunu göreceğini belirtmiştir. Daha sonra, bu konuda çeşitli deliller sıralamıştır.¹⁰

2. "Göklerde ve yerdeki varlıklarda, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır" (Bakara, 2/164) âyeti ve bu âyet hakkında Peygamberimizin: "Bu âyeti okuyup da düşünmeyene yazıklar olsun!" demesi bu tür âyetler üzerinde tefekkür etmenin gereğini bildirmektedir. Bilimsel tefsir de bu tür âyetleri bilimsel gerçeklerin ışığı

⁹ Bu konuda bk. Muhammed Şihâbuddin en-Nedvî, *Bejne İlmi Âdem ve'l-İlmi'l-Hadis*, Mekke, 1987, s. 87 vd.

¹⁰ Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 14/ 99-100.

altında düşünmenin bir sonucudur.

3. “*Kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık*” (En`âm, 6/38) âyetindeki “*el-kitab*” ile Kur’an’ın kastedildiği ifade edilerek, bu âyetin Kur’an’da icmalî veya tafsilî olarak her şeyin bilgisinin bulunduğu delalet ettiği,¹¹ dolayısıyla bilimsel gerçeklerin de Kur’an’da bulunduğu sonucuna varılmıştır. Râzî’ye göre “*el-kitab*” kelimesinin iki mânası vardır: Levh-i Mahfûz ve Kur’ân-ı Kerim. Râzî, bu iki görüşü ele alıp Kur’an olmasının daha açık olduğunu belirterek gerekçesini şöyle açıklar: “Çünkü, *elif ve lâm müfred bir ismin başına geldiğinde, daha önce zikri geçen bilinen bir şeye hamledilir. Müslümanlar katında bu ma’hûd-u sâbık (zikri geçmiş bilinen şey) ise Kur’an’dır, dolayısıyla âyette el-Kitâb’dan kastedilenin Kur’an olması gerekir.*”

Zamanındaki bilimsel tefsir anlayışına karşı olan Şâtıbî (v. 790/1388), her şeyin bilgisini Kur’an’da arayanların delil olarak ileri sürdükleri, “*Sana Kitâb’ı her şeyi açıklayıcı olarak indirdik*” (Nahl, 16/89), “*Kitap’ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık*” (En`âm, 6/38) âyetleri hakkında şu yorumlarda bulunur: “Âyetlere gelince, bunlarla maksat –müfessirlere göre–, mükellefiyet ve ibadetle ilgili konulardır. Ya da “*Kitap’ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık*” âyetindeki kitap-tan maksat Levh-i Mahfûz’dur. Müfessirler bu âyet hakkında, Kur’an’ın, naklî ve aklî ilimleri içerdiğine dair şeyler söylememişlerdir...¹²

4. “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur’an’ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından iyice anlaşılın” (Fussilet, 41/53), “Onun verdiği haberin doğruluğunu bir müddet sonra çok iyi öğreneceksiniz” (Sâd, 38/88) âyetleri de, ileriki zamanlardaki bilimsel gelişmeler sayesinde Kur’an’da haber verilen veya işaret edilen bilimsel gerçeklerin ortaya çıkmasıyla, onun hak söz, ilahî kelâm olduğunun anlaşılması şeklinde yorumlanmıştır.

5. “*De ki: Hamd O Allah’a olsun ki size er-geç alametlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.*” (Neml, 27/93).

6. “*Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında bileceksiniz*” (En`âm, 6/67). Yani Kur’ânî her haber ve hakikatin doğruluğunun ortaya çıkacağı bir

¹¹ Alusî, her şeyin bilgisinin tafsilatlı bir şekilde Kur’ânda bulunduğu dair sahabe ve sonraki alimlerin söz ve kıssalarından bahsederek kendisinin de bu kanaatte olduğunu belirtmektedir (bk. es-Seyyid Mahmud Alusî, *Ruhu’l-Meânî*, Beyrut, 1985, 7/ 144-145).

¹² M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn*, Beyrut, ts., 2/489-490.

karar ve nihâi noktası vardır. Allah'ın haber verdiği şeylerin doğruluğunu ilerde bileceksiniz.¹³

7. “Kendilerine ilim verilenler, sana Rabbinden indirilenin hak olduğunu, güçlü ve hamde layık olanın yolunu gösterdiğini bilirler” (Sebe', 34/6).

8. “Size öyle bir kitap indirdik ki onda sizden bahsediliyor. Aklınızı kullanmıyor musunuz?” (Enbiyâ, 21/10). Ve benzeri başka âyetler...

b) Hadisler

Bazı hadis-i şerifler, ayrıca sahabenin sorulan meseleye dolaylı yoldan delalet eden âyetlerle cevap vermeleri, Kur'an'ın mânasının şümüllü olduğunu göstermektedir. Burada bu konudaki hadislerden bazı örnekler zikredeceğiz:

1. Peygamberimize ehlî eşeklerden (sadakasından) sorulmuş, o da “Eşekler hakkında bana şu câmi âyetten başka bir şey indirilmedi” diyerek şu âyeti okumuştur: “*Kim zerre kadar hayır işlerse onu görür. Kim de zerre kadar şer işlerse onu görür*” (Zilzâl, 99/7-8). Bu durum, Kur'an'ın ifadelerinin umumî olduğunu, ehlî eşeklerin sadakasının da bu âyetin umumu içine girdiğini gösteriyor.¹⁴

2. Peygamberimiz (s.a.s.) Kur'an'ı tavsif ettiği veciz ve belîğ ifadelerinde şöyle buyurmaktadır: “Onda, sizden öncekilerin tarihi, *sonraki şeylerin haberi* ve aranızdaki mes'elelerin hükmü vardır. O, hak ile bâtlı birbirinden ayıran kesin bir hükümdür. Her kim hidâyeti ondan başkasında ararsa, Allah onu şaşırtır. O, Allah'ın kopmayan sağlam ipi, hikmetli tezekkür kitabı ve doğru yoldur. O, akılların sapıtıp şaşırmasına ve dillerin karışmasına yegâne sebeptir. Kur'an, ilim adamlarının doymadığı, tekrarlanmakla bıkkınlık vermeyen, *akılları hayrete düşüren yönleri (acaibi)* bitip tükenmeyen bir kitaptır...”¹⁵ Ve benzeri hadisler...

c) Sahabe ve Önceki Âlimlerin Sözleri

Seleften bazı zatların Kur'an hakkındaki ifadeleri de Kur'an'da her şeyin bilgisinin bulunduğu mânasında değerlendirilmiştir.

¹³ Muhammed Nebîl en-Neşvâtî, *Vucûdullah*, Dimeşk, 1999, s. 37.

¹⁴ Ebû Hacer, s. 105 (*el-İslâm fî Asri'l-İlm*, s. 369'dan)

¹⁵ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an, 14; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an, 1.

Bir rivâyet'e göre, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) "Allah, vücuduna dövme yapan ve yaptıranı lanetlemiştir..." dediğini duyan bir kadın bu hususta İbn Mes'ûd'a niçin böyle söylediğini ifade edince o da: "Allah'ın lanetlediğini niye lanetlemeyeyim. Üstelik bu Kur'an'da var" der. Kadın, böyle bir şeyi Kur'an'da okuyup bulamadığını söyleyince İbn Mes'ûd cevaben "Okusaydın bulurdun" der ve şöyle devam eder: "*Peygamber size ne verdiyse alınız, neyi de nehyetti ise ona son veriniz*" (Haşr, 59/7) âyetini okumadın mı? Kadın "evet" deyince şöyle devam eder: Peygamberimiz'in bize verdiği şeylerden biri de: "Allah vücuduna dövme yapan ve yaptıranı lanetlemiştir" sözüdür.¹⁶

Süyûtî'nin isim zikretmediği bir zat ise şöyle demiştir: "Allah'ın anlayış verdiği bir kimsenin Kur'ândan her şeyi çıkarması mümkündür." Süyûtî daha sonra bu konuya dair bir örnek olarak bir başkasının "*Allah ecceli gelen hiç kimseyi ertelemez*" (Münâfikûn, 63/11) âyetinden Peygamberimizin ömrünü tesbit etmesini zikreder.¹⁷ Ve benzeri rivâyetler...

Yukarıdaki, nakli delilleri toplu olarak ele aldığımızda şu değerlendirmeyi yapabiliriz:

Bu âyetlerde Kur'an'ın kevnî ilimlere, kâinât üzerinde tefekkür ve araştırma yapmaya teşvik etmekte olup bilimsel tefsire delaletleri ise doğrudan değil dolaylı yoldandır. Çünkü bu ilimlere teşvik ve davet etmesi onları ihtiva ettiği mânasına gelmez. Kesin değil muhtemeldir. Bu âyet ve hadislerin bir kısmının delaleti diğerlerine nisbeten daha açık, bir kısmının ise zayıf gibidir. Zaten kesin olsaydı, bilimsel tefsire karşı olanların itiraz hakları kalmazdı. Sahabe ve tabiinin sözlerinde daha çok sünnette olan her şeyin Kur'an'a dayandığı ifade edilmektedir. Bu nakli delillerin mânası umumdur. Bu yüzdendir ki ilgili âyet ve rivâyetlerin çoğu işârî/ tasavvufî tefsir için de delil olarak sunulmuştur. Ayrıca, sahabeden bu konuda nakledilenler ise daha çok fikhî konularla ilgilidir.

Ancak bizce, âyet ve hadislerden bilimsel tefsirin geçerliliği için delil aramak yerine, bizzat bilimsel tefsire konu olan âyetlere yönelerek, bu âyetlerle ilgili açıklamaların tutarlı olup olmadığına bakmak; bilimsel tefsirin Kur'an için sözkonusu olabileceğini isbat etmeye çalışmak yerine ilgili âyetleri inceleyerek sonuca ulaşmak yani *tümden gelim* yerine *tüme varım* yoluyla

¹⁶ Buhârî, Buyu', 25, 113; Talâk, 51; Libâs, 82-87; Müslim, Libâs, 119-120; Ebû Dâvûd, Teraccül, 5; Tirmizî, Libâs, 25; Nesâî, Talâk, 13; *Zîne*, 23-25; İbn Mâce, Nikâh, 52; Dârimî, İsti'zân, 19; Ahmed b. Hanbel, 1/83, 87, 107, 121

¹⁷ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl*, Beyrut, 1987, s. 13.

la meseleye yaklaşmak daha tutarlı bir yol olacaktır.

2. Akf Deliller

1. Kur'an bütün insanlığa hitap etmekte olup insanların çoğu Arap olmadığına göre, Kur'an'ın i'câzının nazım, belâgat ve fesahat gibi, Arapça bilenlerin fark edebilecekleri hususlara münhasır olması düşünülemez. Kur'an'ın bütün insanlara bakan i'câz vecihleri de olmalı ki inanmayanlar için bir mazeret söz konusu olmasın. İşte Kur'an'ın bu i'câz yönü bilimsel yöndür. Ümmî bir zât'ın tebliğ ettiği bir kitapta pek çok bilimsel gerçeklerden haber verilmesi onun i'câzını ve ilahî kaynaktan geldiğini göstermektedir.¹⁸ Böyle bir i'câza şahit olmak müminin imanını takviye edeceği gibi, inanmayanın hidâyetine vesile olabilir.

2. İ'câz-ı ilmi (bilimsel i'câz) diğer i'câz vecihlerinden daha büyük ve umumi olup inkârcıları aciz bırakan bir güce sahiptir. Çünkü, Kur'an'da bahsi geçen bilimsel gerçekler, Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunun açık delilidir.¹⁹ Günümüzde Kur'an'ı inceleyerek müslüman olan bilim adamlarının müslüman olmalarında Kur'an'ın bu yönünün önemli bir etken olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

3. Kur'an'da çokça geçen kevnî (ontolojik/ fizikî) âyetleri bilimsel gerçekler ışığında ele alıp anlamaya çalışmak bilim çağı olan asrımızda Allah'ın dinine davette önemli kolaylıklar sağlayacaktır.²⁰ Nitekim, İslâm dünyasında bu konuya ağırlık veren çeşitli âlimler, İslâm'a davet için Kur'an'ın bu yönünü ön plana çıkararak pek çok Batılı bilim adamının İslâm'a yönelmesine veya en azından İslâm'ın ilahî bir din olduğunu kabul etmelerine vesile olmuşlardır.

Ve benzeri deliller...

b. Karşı Olanların Delilleri

Kur'an tefsirinde bilimsel yönelişi doğru bulmayıp karşı çıkanların delil-

¹⁸ Mahmud b. Abdurraûf Kâsım, *fi Mesireti'l-İ'câzi'l-İlmiyyi fi'l-Kurân*, Amman, 2000, s. 18 vd.; M. Ali es-Sabunî, *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dimeşk, 1408, s. 179-180; Ebû Hacer, s. 107; Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Ankara, 2001, s. 291

¹⁹ Hasen Heytû, *el-Mu'cizetü'l-Kur'âniyye*, Beyrut, 1989, s. 149; J.J.G. Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, Ankara, 1993, s. 98.

²⁰ Ebû Hacer, s. 107 (Gamravî, *el-İslâm fi Asri'l-İlm*, s. 222)

lerine ve değerlendirmelerimize gelince:

Geçmiş asırlarda Kur'an'ı bütün ilimlerin kaynağı olarak görme anlayışına karşı çıkanların başında meşhur fıkıh usûlü âlimi Şâtıbî gelir. Şâtıbî *Muvafakât* adlı eserinde bu konuyla ilgili –özet olarak– şu açıklamalarda bulunur: “Bu şeriat-i mubâreke ümmîdir. Çünkü ehli de (nüzul dönemindeki Araplar da) öyledir. Maslahatlara riâyet için uygun olan da budur... Araplar, insanların zikrettiği bazı ilimlerle ilgileniyordu. Akılca dirâyetli olanlar mekârim-i ahlâka önem veriyor, güzel ahlâkla vasıflanmak istiyorlardı. İslâmiyet, bunların sahih olanını doğruladı ve ilavelerde bulundu. Batıl olanlarını da iptal etti...” Şâtıbî daha sonra, Arapların ilimleriyle Kur'an'da bildirilenler arasında paralellikler kurarak Kur'anda bildirilenlerin Arapların bilgi seviyesini, tecrübelerini aşmadığını, bildikleri şeylerle sınırlı olduğunu ispatlamaya çalışır. Onlardaki kehânet, uğursuzluk gibi anlayışları iptal ettiğini söyler. Ardından, Kur'an'a öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini (matematik, mantık, tabii ilimler gibi) izafe edenleri kınayarak haddi aştıklarını söyler. Bu konuda şu delili ileri sürer: “Selef-i sâlihîn (sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn) Kur'an'ı, Kur'an ilimlerini ve onda olanları bizden daha iyi biliyorlardı. Halbuki onlardan hiç birinin bu konularda –zikredilenler hariç– konuştukları bize ulaşmamıştır. Onlardan nakledilenler, mükellefiyetle ilgili şeyler, âhiretle ilgili meseleler vb. konulardır... Bu da gösteriyor ki Kur'anda bu tür meselelerin takrirî kasdolunmamıştır. Evet bazı ilimler vardır ama bunlar, Arapların bildikleri veya onlara dayanan ilimlerin cinsindedir.”²¹

Şâtıbî, Allah'ın kitabı'nın anlaşılmasını Arapların ilim ve me'lufâtına hasretmede haklı olmasa da, tenkitleri bilimsel tefsirde ifrat edenler hakkında isabetlidir. Aslında Şâtıbî dönemindeki bilimsel tefsirle günümüz dönemindeki arasında büyük farklar olduğu açıktır. Çünkü o dönemlerdeki bilimsel tefsir, daha çok her türlü ilme Kur'an'da bir mesnet bulmaya dayanıyordu. Ayrıca bilimsel meselelerle ilgili ispatı yapılmamış teoriler söz konusuydu. Günümüzde ise, dünyanın yuvarlaklığı ve dönmesi gibi, geçmişte tartışılan, nazarî olan pek çok mesele artık herkesin bilip kabul ettiği yakînî bilgiler sınıfına girmiştir. Kur'anda her türlü bilginin olduğunu iddia etmek, âyetleri bilimsel veriler ışığında yorumlayarak bilimsel tefsir yapmaktan farklı bir durumdur.

Şâtıbî'nin yukardaki görüşlerini nakleden Zehebî, bu delillerin çok güçlü olduğunu belirterek, şu üç maddeyle birlikte bu kanaatin daha da güç kaza-

²¹ Zehebî, 2/485-490.

nacağını söyler:

1. *Lügat yönünden*: Kelimeler, kullanılmaya başladığı zamandan günümüze gelinceye kadar bir tek mânada kalmamış, zamanla delalet ettikleri şeyler de farklılaşmış böylece çeşitli mânalar için kullanılır olmuşlardır. Biz her ne kadar kelimelerin tedricî olarak yeni anlamlar için kullanılışlarının sınırlarını, bir kelimenin çeşitli mânalarda kullanılmalarının tarihlerini bilmesek de, o kelimenin bazı mânalarının ilim ve sanat erbabınca kullanılmak suretiyle sonradan ortaya çıktığını kesin olarak söyleyebiliriz. Bu mânaların bir kısmı lügavî, bir kısmı şer'î, bir kısmı ise örfîdir. Hepsi bir tek lafza tekabül eden bu mânaların bazısını Araplar nüzul döneminde biliyor, bazılarını ise -lafza sonradan yüklendikleri için- bilmiyorlardı. Dolayısıyla bütün bunlardan sonra, Kur'an kelimelerinin mânasını bu derece genişleterek Kur'an'ın nüzul dönemindeki Arapların bilmedikleri, sonradan oluşmuş bir takım ıstılahî mânalara hamletmek makul bir davranış olamaz. Yüce Allah'ın, bu kelimelerle, nâzil oldukları ve Peygamberimiz etrafındaki insanlara okunduğu esnada, aradan uzun devirler geçtikten sonra oluşmuş bu mânaları kasdettiğini söylemek akıl sahibi bir insandan beklenecek bir ifade değildir.

Bizce de Zehebî'nin bu görüşü doğru ve önemli olup bilimsel tefsirde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisidir. Dolayısıyla, bilimsel tefsirde ölçüsüz hareket ederek, Kur'an kelimelerine daha sonraları izafe edilmiş mânalar istikametinde mâna verenler bu tenkidi hak etmiştir. Örneğin, "Sizi tavırdan tavıra geçirerek yarattı" âyetindeki etvârı, -günümüz Arapçasında evrim'e tatavvur denmesinden hareketle- evrim merhaleleri olarak alıp âyete "sizi evrimleştirerek yarattı" mânasını vermek böyledir. Halbuki, tatavvur kelimesine yüklenen bu anlam (evrim) ancak asrımızda gerçekleşmiş bir hadise olup kelimenin aslî mânasıyla ve nüzul döneminde ifade ettiği anlamlarla hiçbir alakası yoktur. Ancak, bu durum (kelimelere sonradan oluşmuş mânalar yüklemek) bilimsel tefsir yapanların tamamında görülen bir durum değildir. Çünkü, bilimsel tefsir yapanlardan bir çoğu kelimenin aslî mânasına yönelerek nüzul dönemindeki anlamını tesbit ettikten sonra, açıklamalarını bu bilgiler üzerine bina etmektedir.

2. *Belâgat yönünden*: Belâgat, "mukteza-yı hâle mutabakat" olarak tarif edilmiştir. Malumdur ki Kur'an, belâgatın zirvesinde bir kitaptır. Eğer bilimsel tefsir erbabının yolundan giderek Kur'an'ın bütün ilimleri içerdiğini, lafızlarının bu yeni mânaları taşıdığını söylersek kendimizi, kurtuluş yolu ancak Kur'an'ın belâgatini tırmalamak veya Arabın fetanetini göz ardı et-

mekle olabilen bir tehlikeye atmış oluruz. Çünkü nüzül döneminde Kur'an'a muhatap olan kimseler, Allah'ın hitabında kastedilmesine rağmen eğer bu mânaları bilmiyor, anlamıyorsa bu durumda Kur'an'ın beliğ olmadığı lazım gelir. Çünkü muhatabın halini gözetmemiş oluyor. Bu ise Kur'an'ın en önemli özelliklerinden birini (belâgatini) yok saymak olur. Eğer bu mânaları biliyor idiyse, o halde neden Araplar öncekilerin ve sonrakilerin bilgilerini hâvi olan Kur'an'ın nüzul döneminden itibaren bilimsel kalkınma hamlesini gerçekleştiremediler!? Ve neden kalkınmalarını, çeşitli bilim ve san'at dallarını açıklayıcı olan bu âyetler üzerine bina edemediler!? Bu da Arapların en önemli özelliklerini (fetanetlerini) yok saymak demektir.

Zehebî'nin bu iddiasına çeşitli âlimler itiraz etmişlerdir. Örneğin İbn Âşûr şöyle diyor: Şüphesiz, Allâmu'l-guyûb olan Yüce Allah'ın kelâmının mânalarını bir tek taifeye bağlanamaz. Bilakis, onun mânaları hakikatlere mutabık olup herhangi bir ilimdeki bir hakikate âyetin taalluku varsa, bu âyetle o bilimsel hakikatin de murad edildiği söylenebilir. İlk muhatapların anlayış miktarı, ancak aslî mânanın onlar tarafından anlaşılmasını gerektirir. Bu aslî mâna üzerine zâid olan kısım, bazı kimselere açık bazılarına ise kapalı olabilir. Bilginin ulaştırıldığı kimse, dinleyip nakledenden daha anlayışlı olabilir.²²

3. *İtikadî yönden*: Gece ve gündüz birbirlerini takip ettiği müddetçe Kur'an da bâki olup getirdiği esaslar bütün zaman ve mekânlar için elverişlidir. Nüzulünden başlayarak kıyamet kopuncaya dek bütün insanların akıllarına hitap etmektedir. İnsanların uğradığı bütün zaman merhalelerinde onlarla birlikte.

Ancak, Kur'an'ı her şeye hamleden kimselerin yolunda gidip onu tıp kaidelerinin, astronomi prensiplerinin, mühendislik teorilerinin, kimya kanunlarının ve başka ilimlerin kaynağı kılarırsak bu durumda müslümanları Kur'an'a itikatları hususunda şüpheye düşürmüş oluruz. Çünkü ilimlerin kaidelerinin ve dayandıkları teorilerin bir karar ve devamlılığı yoktur. Bir bilim adamı bugün ortaya attığı bir teoriden –yanlışlığını görerek- daha sonra vazgeçebilir. Bu konuda pek çok örnekler vardır. Eski ve yeni bilimsel teoriler arasında nice zıtlıklar söz konusudur! Bütün bu zıtlıklarıyla beraber, Kur'an'ın bu teorilerin ve bilimsel kaidelerin tamamına muhtemel olduğunu söylemek mümkün müdür!? Eğer mümkün dersek, artık bir müslümanın Kur'an'ı tasdik etmesi, *önünden ve ardından kendisine batılın âriz olmadığı bir kitap*

²² Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, ts., 1/41-45

olduğu konusunda yakîn üzere olması düşünülebilir mi?...²³

Zehebî yukardaki görüşlerinde yalnız olmayıp benzerlerini dile getiren başkaları da vardır. Bunlara göre, Kur'an'ın vazifesi dinî ve itikadî olup bilimsel değildir. Bilimsel tefsir insanları Kur'an'ın hidâyetinden ve asıl maksatlarından uzaklaştırmaktır.²⁴ Bu görüşü ileri sürenler, “*Bu kitap muttakiler için bir hidâyettir*” (Bakara, 2/1), “*Size Allah'tan bir nûr ve apaçık bir kitap geldi. Allah onunla rızasına tabi olanları selamet yollarına irşad eder*” (Mâide, 5/17-18) gibi âyetleri de görüşlerini destekleyici olarak zikrederler.²⁵

Şeltut da şöyle diyor: Kur'an'ın azamet, kudsiyet ve heybetine aykırı bu tür izahlardan kaçınalım ve bilelim ki Kur'an âyetlerinde mahlukatın sırlarına ve tabiî hadiselerine işaret edilmesi, düşünmeye, araştırmaya tefekkür etmek suretiyle imanlarının kuvvetlenmesine teşvik etmek içindir. *Kur'an'ın bilimsel gerçeklerle çatışmamış ve çatışmayacak olması bize kâfidir.*²⁶

Burada, benzer ifadelerle Emîn el-Hülî²⁷ ve başkaları tarafından da tekrarlanan Şeltut'un son cümlesi (*Kur'an'ın bilimsel gerçeklerle çatışmamış ve çatışmayacak olması bize kâfidir*) üzerinde durmak istiyoruz. Evet, Kur'an'da bilimsel gerçeklerle çatışan bir âyet yoktur olamaz da. Çünkü kâinâtın yaratıcısı olan Allah'ın kelâmıdır. Ancak bazı müfessirlerin bir takım kevnî âyetleri yanlış anlamaları sonucu bu âyetleri bilimsel gerçeklere aykırı bir surette açıkladıkları da tarihî bir vaki'dir. Dolayısıyla bu âyetlerin bilimsel gerçeklerle çatışmadığını göstermek için bilimsel tefsir yapmaktan başka çare yoktur. Aksi halde meydan, bu meselelere dair bilgi sahibi olmayan kimselerin yanlış yorumlarına kalacaktır. Başka bir ifadeyle, Şeltut'un bu sözünün doğruluğu, Kur'an'ın bilimsel gerçeklerle çatıştığını iddia edenlerin öne sürdükleri delillerin çürütülmesiyle gösterilebilir. Bu da ancak bu âyetler üzerinde bilimsel tefsir yapmakla sağlanabilir. Aksi halde bu söz, kuru bir iddiadan öteye geçemez.

²³ Zehebî, 2/491-494.

²⁴ Ebû Hacer, s. 110 (Emîn el-Hülî'nin *et-Tefsîr, Menhecuhu'l-Yevm, Meâlimu Hayatihi*). Keza bk. İffet Şarkâvî, *İtticahâtu't-Tefsîr*, s. 373 vd; Şeltut, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mukaddime'den; Zerkânî, 2/254; Kutub, 1/180 vd.)

²⁵ Zerkânî, 2/250.

²⁶ Fehd b. Abdîrrahmân er-Rûmî, *Menhecû'l-Medreseti'l-Akliyyeti fi't-Tefsîr*, Beyrut, 1981, 1/272 (Şeltut, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mukaddime'den).

²⁷ bk. İffet Şarkâvî, *el-Fikru'd-Dînî fi Muvâccheti'l-Asr*, Beyrut, 1979, s. 430; Ebû Hacer, s. 307 (el-Hülî, *et-Tefsîr, Meâlimu Hayatihi, Menhecuhu'l-Yevm*, s. 27'den).

4. Bilimsel tefsir yapanlar i'câz'a aykırı, zevk-i selimin kabul etmeyeceği tekellüflü te'viller yapıyorlar.²⁸

Bu iddia ancak tekellüflü te'vil yapanlara yöneliktir. Her konuda ifrat ve tefrit edenler bulunduğu gibi, bilimsel tefsir yapanlar içinde de bu tür örnekler vardır. Nitekim diğer tefsir çeşitlerinde de aşırı yorumlar, israilî bilgiler vardır. Bunlara bakarak bu tefsirleri reddetmediğimiz gibi, bilimsel tefsirin makbul olmayan bazı örneklerine bakarak tamamını reddetmek de doğru değildir.

5. Bilimsel verilerin devamlılık vasfı yoktur. İstikrarlı değildir. Geçmişte söylenenleri günümüz bilim adamları doğru bulmuyor. Bilimsel nazariyelerde köklü değişimler yapıldığı, önemlerini yitirdikleri veya doğru olmadıkları isbat edildiğinde bu tür nazariyelerle irtibatlandırdığımız veya onların ışığında ele alıp yorumladığımız âyetlerin durumu ne olacaktır?! Böyle bir şey en doğru yola ileten Kur'ân-ı Mecîd hakkında uygun değildir.²⁹

Bu görüş teorilerle sınırlı tutulduğu takdirde çok yerinde ve doğrudur. Ancak kesinleşmiş bilimsel veriler için geçerli değildir. Bu iddianın benzerini çokları tekrar etmekte ve müsbet ilimlerin verilerinin günden güne değiştiğini dolayısıyla Kur'ân âyetlerini bu veriler istikametinde yorumlamanın tutarlı olmayacağını söylemektedirler. İsmail Muzhir'in bu konudaki şu sözü ilginçtir: "Bilimin en bariz özelliği sebat değil değişimdir... Bilim sabah-akşam değişmektedir"³⁰

Bu tür iddialarda gözden kaçırılan iki nokta var. *Birincisi*, müsbet bilimlerdeki gelişmelerin tamamını değişme olarak nitelemek doğru değildir. Çünkü *gelişme* ayrı, *değişme* ayrı şeydir. Müsbet bilimler alanında hatadan dönme mânasında bazı değişimler yaşansa da hâkim olan durum gelişmedir. Gelişme, önceki bilgilerde değişme olmaksızın, onların temelleri üzerinde, yeni bilgilerin katılımıyla sağlanan ilerlemeyle de olabilir. Değişme ise teoriler, tezler için söz konusudur. Bu konuda ihtiyatlı olmanın gerekliliği açıktır. Bilimsel gerçekler ayrı, teoriler ayrı şeydir. *İkincisi*, müsbet bilimler alanında artık kesinleşmiş, aksinin söz konusu edilemeyeceği kesin bilgiler hiç de az değildir. Örneğin, dünyanın yuvarlaklığı, kendi yörüngesi ve güneş etrafında döndüğü, ışığın hızı vs. pek çok konu artık kesinleşmiş bilgilerdir.

²⁸ Ebû Hacer, s. III, 302, 327, 330

²⁹ Zerkânî, 2/253; Kutub, 1/180 vd; Zehebî, 2/491-494; Ebû Hacer, s. III, 327

³⁰ Ebû Hacer, s. 332, 334.

Dolayısıyla, bu bilgiler ışığında ilgili âyetleri düşünüp tefsir etmek –şartlarına riâyet edildiği takdirde- bir problem oluşturmaz kanaatindeyiz.

Kutub'un şu örneği de tartışmalı teoriler için söz konusu olup yerinde bir eleştiridir: “İnsanı süzölmüş bir çamurdan yarattık” (Mü'minün, 23/12) âyetinde, hayatın suda bir tek hücreyle başlayıp sonra gelişerek insanın ortaya çıktığı şeklindeki evrimci yorumlara girerek, bu iddiaları âyete hamedip âyetle bunların kastedildiğini söylemek doğru değildir. Çünkü bu teori nihai bir bilgi olmayıp az bir zaman sonra neredeyse teoriyi tamamen değiştirecek düzenlemelere uğramıştır. Ayrıca, her nev'in özelliklerini muhafaza ederek başka bir nev'e dönüşmesine müsaade etmeyen genler hakkında yeterli bilgi sahibi olunmadığı bir dönemde ortaya atılmış olması da bu teorinin zayıf yönlerindedir. Gelecekte tamamen terk edilmesi de mümkündür. Halbuki Kur'ânî gerçekler nihâtdir...³¹

6. Kur'an âyetlerinin ilimlerin asıllarına işaret ettiğini söyleyerek mu'ciz olduğunu iddia etmek, gerçekte Kur'an'ın i'câzına gölge düşürür. Çünkü Kur'an'ın meydan okuduğu Araplar ümmidirler, Kur'an onlara mislini getirmeleri hususunda meydan okudu, fakat aciz kaldılar. Eğer bazı Kur'an âyetlerinin modern bilimlerin asıllarını ihtiva ettiğini söylersek bunun mânası, *Kur'an bu konularda bilgi sahibi olmayan kimselere, bu konuda meydan okudu* olur. Bu ise tahaddiyi temelinden çürütür, geçersiz kılar. Böyle bir şey Kur'an'a aykırıdır.³²

Bu iddianın tutarsızlığı ortadadır. Çünkü Kur'an'ın i'câz vecihleri bir değil pek çoktur. Nüzul dönemindeki tahaddî daha çok Kur'an'ın edebî yönüyle ve getirdiği prensiplerle alakalıydı. Kur'an bütün beşere hitap ettiği için onun beşerin her tabakasına, her asra yönelik i'câz vecihleri olması tabiidir. Kur'an'ı sadece indiği topluma hitap eden bir kitap olarak telakki etmek bizce çok nakıs bir bakış açısidir. Çünkü Kur'an beşerin her tabasına hitap eder. Onda çocukların, ümmilerin, avamın bir hissesi olduğu gibi âlimlerin, bilim adamlarının da hisseleri vardır. Nitekim Kur'an bu duruma işaret etmiş bazı âyetlerini ancak âlimlerin anlayabileceğini belirtmiştir. Hatta, müteşâbihatı –bir görüşe göre- ancak köklü bilgi sahiplerinin anlayabileceğini söylemiştir.

³¹ Kutub, 1/183.

³² Ebû Hacer, s. 112 (Muhtelif şahısların iddialarından)

Değerlendirme ve Sonuç

Yukarda belirttiğimiz, bilimsel tefsiri kabul etmeme gerekçelerinin ve bilimsel tefsir yapanlara yöneltilen eleştirilerin tamamının bilimsel tefsirde ölçü tanımayanlara, aşırı gidenlere yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Aksi halde şartlarına riâyet edilmek şartıyla müsbet bilimlerin verilerinden istifade ederek onların ışığında bir takım âyetleri anlayıp yorumlamaya çalışmaya kimsenin itirazı olmamalıdır. Çünkü hikmet müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursa alır. Nitekim bilimsel tefsire karşı olanların da zaman zaman bu tür tefsirlere giriştikleri bir vakiadır. Her asırda tefsirler yazılıp, âyetler yeni bilgiler ışığında yeni yorumlara tabi tutulurken, bilimin hızlı bir şekilde geliştiği asrımızda, bilimsel gelişmelerden faydalanmayıp, kâinatla ilgili âyetleri eski müfessirlerin yorumları ışığında ele alıp o bilgilerle yetinmek kabul edilecek bir davranış değildir. Böylelerinin durumu ışıklı bir ortam dururken karanlıkta kitap okumak isteyen kimsenin haline benzer.

Aşırı yorumlara gelince, bu durum tefsirin her alanı için söz konusudur. Tefsirin her alanında ifrat ve tefrite kayan veya ölçülü olan görüşler söz konusu olabildiği gibi, bilimsel tefsirde de benzer durumlar vardır. Müspet bilimlerin hızla gelişimine paralel olarak, gittikçe çoğalan bilimsel tefsirler içindeki ölçsüz ve tutarsız örneklere bakarak; çok sayıda i`câz örnekleri sunarak asrımız insanına Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunun delillerini gösteren bu tefsir çeşidini bu nevi gerekçeler ileri sürerek kabul etmemek, bizce yanlış bir tutumdur. Çünkü bir sepet incir içinde birkaç tane çürük var diye sepetin tamamını kaldırıp atmak doğru olmadığı gibi, bir takım aşırı bilimsel tefsir örnekleri var diye, bu nevi tefsirlerin tamamını reddetmek ve bu tür eserleri bir şey saymamak da doğru bir yaklaşım değildir. Zayıf ve uydurma hadisleri delil göstererek hadisi külliyen reddetmek doğru bir yaklaşım olmadığı gibi, bilimsel tefsirin aşırı örneklerini öne sürerek tamamını reddetmek de doğru değildir.

Aslında bilimsel tefsir re'y tefsirinin bir nevi'dir. Rey tefsirinin gerekli kılan şartlar bilimsel tefsir için de geçerlidir. Peygamber kıssaları ve diğer tarihî olaylarla ilgili bilgileri tarih kitaplarından, fikhî bilgiyi fıkıh kitaplarından öğrenerek ilgili âyetleri onlar ışığında ele almak nasıl dirâyet tefsirinde bir yöntem olarak kabul ediliyor ve tabii bir durum addediliyorsa, kevnî âyetleri bilimsel gerçekler ışığında ele almak da dirâyet tefsiri açısından doğru bir yöntem ve tabii bir durum sayılmalıdır. Çünkü Kur'an'da geçen bir kelime ve ifadenin delalet ettiği şeyi anlamak için o şey hakkında bilgi sahibi olmak bir zorunluluktur. Örneğin, “şecer” kelimesiyle ne kastedildiğini

anlamak için ağacı görmek veya bu konuda bilgi sahibi olmak gerekir. Aynen bunun gibi, âyetlerde geçen, *nutfe*, *alaka*, *mudğa*, *rüzgarların aşılaiyıcılığı* gibi kelime ve ifadelerin mânalarını anlamak için de bu şeyler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Özetle, Kur'an gibi, kâinat da okunması istenen bir kitaptır. İkisi birbirini şerheder. Biri olmadan diğeri anlaşılır. Kevni âyetlerin ifade ettiği mânaları güzelce anlayabilmemiz için Kur'an âyetlerine ihtiyacımız olduğu gibi, Kur'an âyetlerini iyi anlamamız için kevnî âyetler hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir. Bir taraftaki eksiklik diğeriyle yanlış anlamaya ve yanlış yorumlamaya sebep olabilir.

Bilimsel tefsir yaparken aşırı yorumlara düşmemek için şu hususları göz önünde bulundurmanın gerekli olduğu kanaatindeyiz:

Âyetleri kesinleşmiş bilimsel gerçekler ışığında yorumlamalı, teoriler konusunda ihtiyatlı davranarak, Kur'ânî verilere uzaklık veya yakınlığı üzerinde durmalı, kesin ifadelerden kaçınmalıdır. Bilhassa Kur'an'a ve İslâm'ın temel prensiplerine aykırı görünen teoriler hakkında çok daha ihtiyatlı olmalıdır. Keza, Âyeti bilimsel verilere uygun hale getirmek için zorlamalı (tekellüflü) yorumlardan kaçınmalıdır. Kelimeleri asıl mânalarından uzaklaştırıp tahrife yönelmemeli, onlara tahammül edebileceklerinden fazla yük yüklememelidir. Kelimelere nüzul dönemindeki anlamlara göre mâna veremeye çalışmalı, sonraki asırlarda yüklenen mânalar esas alınıp buna göre âyetler yorumlanmamalıdır. Âyet'in hakiki mânada anlaşılmasına bir mani yoksa mecaza geçmemelidir. Kur'an tefsirinde önemli bir prensip olan, âyetleri Kur'an'ın bütünlüğü içinde ele alıp, ilgili âyetlere topyekun bakarak, birlikte ele alıp tefsir etmenin bilimsel tefsir için de önemli bir husus olduğu bilinmelidir.

Bilimsel tefsire karşı oluşun temel nedenlerinden birinin Kur'an'ın mucizevî özelliklerinden birisi olan câmiyyetinin (az sözle çok mâna ifade etmesinin) farkında olmamak veya bu özelliğini göz ardı etmek olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki: Bizce bilimsel tefsire karşı olanların, âyetlerin mânasını bir tek mânaya veya sadece nüzul dönemindeki muhatapların anladığı mânaya hasretmelerinin altında yatan temel sebep Kur'an'ın bu önemli özelliğini dikkate almamak veya bu özelliğinden habersiz olmaktır. Keza, bazı bilimsel tefsir taraftarlarını "öncekiler bazı kevnî âyetleri anlamamışlar", "bazı âyetleri ancak modern ilimleri tahsil edenler anlar"³³ şeklindeki

³³ Örneğin, Abdülaziz İsmail, "Her şey Allah'ı hamdiyle tesbih eder" (İsrâ, 44) âyetini öncekilerin anlamadığını ancak, *cemadât dahil her şeyin Allah'a boyun eğdiği* şeklinde

iddialara iten sebep de yine Kur'an'ın bu özelliğinin farkına varmamaktır. Oysa Kur'an'ın bu eşsiz ve mucizevî yönü göz önüne alındığında bir âyetin her devre ve her kesime hitap eden -birbirine zıt düşmeyen- mâna tabakaları olduğu için bu tür aşırı görüşlerle kimse kimseye itiraz etmeyecektir.

Çünkü Kur'ân lafızları öyle bir tarzda vaz' edilmiştir ki her bir kelâmın, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bâzan bir sükûnun çok vecihleri bulunabiliyor. Herbir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir. Kur'ân bu özelliğiyle, bu kâinatın Yüce Yaraticısının kelâmı olarak farklı mertebelerdeki insanlara, anlayış, zekâ ve kabiliyetçe farklı muhataplara feyzini dağıtıp, nurunu saçmaktadır. Kur'an, ayrı asırlar, dönemler üzerinde yaşamış insanlara bu kadar bol bir şekilde mânâlarını saçmış olduğu halde, tazeliğini, gençliğini zerre kadar zâyi etmeyerek, gâyet kolay bir tarzda, sehl-i mümteni bir surette, herkese anlayışlı ders verdiği gibi, aynı derste, aynı sözlerle anlayışları çeşitli, dereceleri farklı pekçok tabakalara dahi ders verip iknâ eder.³⁴

Kur'an'ın câmiyyeti, konumuz açısından önemli olduğu için burada iki örnekle açıklamanın yararlı olacağı kanaatindeyiz:

“Hafif ve ağır olarak savaşa çıkınız. Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad ediniz. Eğer bilerseniz, sizin için hayırlı olan budur” (Tevbe, 9/41) âyetindeki “hafif ve ağır olarak/ hifâfen ve sıkâlen” kelimeleri câmi kelimeler olduğundan bu kelimelerin tefsirinde çok çeşitli mânalar zikredilmiştir. Burada tesbit ettiklerimizi sıralayacağız:

1. Genç ve yaşlı olarak (Hasan-ı Basrî, İkrime, Mucâhid),
2. Kolay ve zor şartlarda, (Ebû Sâlih),
3. Fakir ve zengin olarak (Ebû Sâlih),
4. Zayıf ve şişman olarak,³⁵

te'vil etmek suretiyle ifade ettiklerini söyler. Ona göre bu âyetin asıl mânası ise, Tabii bilimlerle ilgilenen alimlerin ispat ettikleri, *her şeydeki atomlarının sürekli bir hareket halinde olmalarıdır*. Ebû Hacer, s. 194 (*el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs ve't-Tefsîru'l-İlmiyyu fihî*'den).

³⁴ Said Nursî, *Sözler*, İstanbul, 1994, s. 390-391. Nursî, Kur'an'ın icâz vecihlerinden biri saydığı câmiyyetini şu başlıklar halinde ele almaktadır: a. Lafzındaki camiiyyeti, b. Manasındaki camiiyyeti, c. İlmindeki camiiyyeti, d. Mebâhisindeki camiiyyeti, e. Üslup ve icâzındaki camiiyyeti (bk. *a.g.e.*, s. 391-404). Zikredeceğimiz misaller, Kur'an'ın lafzındaki camiiyyetle ilgilidir.

³⁵ Bu görüşe âyetin sebep-i nüzûlü delalet etmektedir. Şöyle ki: İri cüsseli, şişman bir sahabî olan Mikdâd (r.a.) Peygamberimizin yanına gelerek, savaşa çıkmak için müsaade ister, bunun üzerine bu âyet iner (bk. İbnü'l-Cevzî, 3/300).

5. Meşgul ve gayr-ı meşgul haldeyken (Hakem),
6. İstekli ve isteksiz olarak (İbn Abbâs, Katâde),
7. Süvari ve piyade olarak (Ebû Amr, Evzâî),
8. San'at sahibi ve san'atsız olarak (İbn Zeyd),
9. Evli ve bekâr olarak (Yemân b. Riyâb)
10. Çocuklu çocuksuz (Zeyd b. Elsem),
11. Sıhhatli ve sıhatsız (hasta) (Cuveybir),
12. Hafif ve ağır deve ile (Ali b. İsâ, Taberî)
13. Hafif ve ağır silahlı olarak (Sa`lebi)
14. İtaate istekli, muhalefeti ağır görerek,
15. Mubarezeyle istekli, sabır için ağırlığını koyarak (Mâverdi).³⁶

Burada bazı maddeleri diğerlerine tercih etmemiz mümkündür. Nitekim parantez içinde zikrettiğimiz görüş sahipleri ilgili mânaları tercih etmişlerdir. Ancak, âyette bu mânalardan herhangi birinin kesinlikle kastedilmediğini iddia etmek zordur. Hepsinin kastedilmesi de muhtemeldir. Eğer Yüce Allah bu mânalardan sadece birini kassetseydi, onu açıkça beyan ederdi. Böylece bu farklı yorumlar söz konusu olmazdı. Madem ki böyle yapmayı çeşitli mânalara muhtemel olan bir ifade kullanmıştır, o halde bu mânaları -gramer ve belâgata uygun olanları- kassetmiştir, en azından böyle anlaşılmasına müsaade etmiştir diyebiliriz. İşte, birazdan zikredeceğimiz bilimsel tefsirle ilgili misallerdeki mânalar da -bizce- böyledir. Bazısını bazısından daha kuvvetli görsük de bu mânaların her birinin kastedilmesine bir mani yoktur. Bu durum, Kur'an'ın câmiyyetinden kaynaklanmaktadır.

Nitekim Meydânî de, âyetin mânasının küllî (genel) olmasıyla beraber, tefsirlerinin bu küllî mânanın örnekleri veya tatbikatı nevinden cüz'î olabildiklerine dair bu âyeti misal olarak zikretmiş, mânasına dair dokuz madde sıraladıktan sonra, "Lafız, küllî delaletiyle bu tefsirlerin tamamına muhtemel olduğu müddetçe bir veya birkaç mânaya tahsis etmeye sebep yoktur. Doğru olan, "ağır" ve "hafif" lafızlarıyla uygunluk arzeden bütün mânalara hamletmektir" diyerek bu görüşü dile getirmiştir.³⁷

"Görmediniz mi, Allah göklerde ve yerde olan şeyleri sizin hizmetinize vermiş ve sizi zâhirî ve bâtınî nimetlerine garketmiştir..." (Lokmân, 31/20) âyetindeki "zâhir" ve "bâtın" kelimeleri de câmi ifadeler olup pek çok mânayı

³⁶ Mâverdi, *en-Nüket*, 2/365-366; (bk. İbnü'l-Cevzi, 3/300-301).

³⁷ Habenneka el-Meydânî, *et-Tedebbürü'l-Emsel*, s. 60-61.

tazammun etmektedir. Bu kelimelere şu mânaların verildiğini görüyoruz:

1. Zâhiri nimet İslâm, bâtinî ise, Allah'ın setrettiği günahlardır (Mükâtil).
2. Zâhirî, lisanda, bâtinî ise kalbdeki nimetlerdir (Mücâhid, Veki').
3. Zâhirî, Allah'ın insanlara verdiği giyecekler, bâtinî nimetler ise ev eşyalarıdır (Nakkâş).
4. Zâhirî, çocuk; bâtinî nimet ise cimâ'dır.
5. Zâhiri, kişinin kendisinde, bâtinî ise kendisinden sonra gelen çoluk-çocuğunda görünen nimetlerdir.
6. Zâhirî, gelip geçen, bâtinî ise, gelecek olan nimetlerdir.
7. Zâhirî, dünyadakiler, bâtinî ise âhiretteki nimetlerdir.
8. Zâhirî, bedenî, bâtinî ise dinî nimetlerdir.³⁸
9. Zâhirî güzel ses, hoş endam, azaların sağlam ve düzgün olması, bâtinî ise; marifetullahdır (Dahhâk).³⁹

Bu maddeler hakkında da yukardaki açıklamaları tekrar edebiliriz. Özetle, -bazı mânalar bize daha cazip gelse de- âyetin bu mânaların tamamını kapsadığını söyleyebiliriz.

İşte bilimsel tefsire konu olan âyetlerin pek çoğunda da benzer durum söz konusudur. Saîd Ramazan el-Bûtî bu konuda şunları söylüyor: Kur'an-ı Kerim'in, kendisi dışında başka bir kitapta bulunmayan bir özelliği daha vardır ki o da, mânalarının anlayış ve kültürleri, zaman ve mekânları farklı olan bütün insanlara hitap etmeye uygun olmasıdır. Farklı anlayış ve kültür seviyeleri olan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa, farklı yorumlara açık bir âyet okunduğu zaman âyetin onların her birine anlayışları ölçüsünde mânasından verdiğini görürsün. Onların her biri ilminin ulaşabildiği ölçüde bir mâna hisseder. Bunun mânası, âyet birbirine aykırı mânalar ihtiva ediyor demek değildir. Bilakis mâna birdir, fakat bu mânanın *sathî*, *derinliği* ve *kökleri* vardır (sath, umk ve cüzûr). Herhangi bir kimse yakın, sathî mânayı anlar. Kültürlü kimse daha derin mânalara intikal eder. Mütihazsıs araştırmacı ise mânanın köklerine nüfuz eder. Keza zamanın geçmesiyle mânasında yeni açılımlar olduğu başka bir âyeti ele alıp önce ilk müslümanlara arzettiğimizi düşünelim. Şüphesiz kendi asır ve durumlarına uygun olan kasedilmiş mânayı anlayacaklardır. Daha sonraki asırlara okuduğumuzda, onlar da kendi asırlarına ve durumlarına uygun bir mâna anlayacaklardır. Bu her iki mâna da âyetin yakın delalet alanı içinde olmasına

³⁸ Mâverdi, 4/342-343

³⁹ İbnü'l-Cevzî, 6/165.

rağmen anlayışlarda farklılık söz konusu olacaktır. Burada anlayışlarda bir tekellüf ve lafza taşıyamayacağı yük yükleme söz konusu değildir. Fakat yaşadıkları dönemde ikinci mânaya dikkatlerini çekecek bir durum söz konusu olmadığı için bu mâna (ikinci mâna) öncekilere matvî (dürü-lü/kapalı) kalmıştır.

Bûtî bu konuda çeşitli misâlleri veriyor. Burada birisini arzedeceğiz:

“*Semada burçlar kılan Allah'ın şanı yücedir. Ve orada bir kandil (sirâc) ve ışıldayan (münîr) bir ay kıldı*” (Furkân, 25/61) âyetindeki güneş ve ay'ın tavsifinde, bütün insanların anladığı bir *sath* (sathî mâna), âlimlerin ve mütefekkirlerin ulaşabileceği bir *derinlik*, bir de mütehassıs araştırmacıların anlayabileceği *uzak kökler* vardır. Âyet üslubuyla bu üç mâna derecesini taşımaktadır. Her bir gruba gücü ve anlayışı nisbetince hissesini verir. Avamdan biri bu âyetten anlar ki güneş ve ayın her biri yeryüzüne ışık gönderirler. Tabirlerdeki değişiklik lafızda çeşitlilik içindir diye düşünür. Arapçada ihtisas sahibi bir mütefekkir ise bu mânanın ötesinde şunu anlar ki güneş nurla (ışıkla) beraber hararete de sahiptir. Bu yüzden “sirâc” olarak ifade edilmiştir. Ay ise, hararet olmaksızın sadece ışık gönderir. Bu mâna da doğru olup âyet lugavî açıdan delalet etmektedir. Astronomi alanında ihtisas sahibi bir araştırmacı ise bu âyetten anlar ki Ay karanlık bir gök cisimidir. Işık saçması, kendisine nisbetle “sirâc”a benzetilen güneşin ziyasının üzerine aksetmesi sebebiyledir. Bu mâna da doğru olup âyet lûgat ve sigası açısından delalet etmektedir. Nitekim Arapçada, ortadaki kandil sebebiyle aydınlanmış bir oda için “ğurfetun munîratun” denir. Işık saçan kandile veya çıraya ise, “kabetesun munirun” değil de “kabetesun mudîun” denir. Çünkü ışık bizzat ondan ve onun içinden çıkmaktadır. Böylece âyet, üslup ve sigasıyla insanlara, istidat ve fikrî kabiliyetleri ölçüsünde istifade edebilecekleri bir şekilde hitap etmektedir.⁴⁰

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Her tefsir, yazarının ve yazıldığı asrın bir aynası olup müfessirin bilgi seviyesini ve düşünce dünyasını gösterdiği o devirdeki tartışmaları, kültürel hareketleri, yansıttığı gibi, bilgi çağı olan asrımızda yazılan tefsirlerin de bu asrın gündeminde olan konulara ağırlık vermesi, problemlerine çareler sunması, tartışmalı konuları ele alıp değerlendirmesi tabii ve gerekli bir durumdur. Çünkü zamanımızda, çeşitli sahalardaki insanlar bu konulara ilgi

⁴⁰ Ramazan el-Bûtî, *min Revâii'l-Kur'ân*, Dimeşk, 1975, s. 114-115.

duyarak çağın getirdiği meselelerle Kur'an âyetleri arasında kıyaslamalar yapmakta, böylece tutarlı veya tutarsız, doğru veya yanlış, hak veya bâtıl pek çok iddialar ortaya atılmakta, bu iddialara Kur'an'dan deliller aranmaya çalışılmaktadır. Asrımızda gündeme gelen konuların başında ise bilimsel meseleler yer almaktadır. Bilimsel tefsire karşı olanlar istemese de, çeşitli meslek ve meşrepteki insanlar Kur'an âyetleriyle bilimsel gelişmeler arasında bağ kurarak, bir takım yeni yorumlar ve izahlar getirmektedirler. Bunların yorumlar içinde zaman zaman insanların kafasını karıştıran, inançlarını sarsan iddialar da ortaya atılmaktadır. Dolayısıyla dinî ilimlerle ilgilenen, bilhassa Kur'an'ın açıklanması ve yorumu konusunda ihtisas sahibi olan insanların bu konulara yönelerek çözüm üretmeleri, doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan ayırt etmeye çalışmaları, üzerlerine düşen bir vazifedir.

Kanaatimizce bu tefsir sayesinde Kur'anla müsbet ilimler arasında aykırılık olmadığı isbat edilebilir. Bazı rivâyet tefsirlerinde yer alan bilimsel gerçeklerle bağdaşmayan meseleler, bilimsel tefsir öncülüğünde tashih edilerek, insanların *Kur'an bilime aykırı* diyerek İslâm'a yönelmesine mani olan bu engel ortadan kaldırılarak, tam aksine, Kur'an'ın bilimsel gerçeklerle tam bir uyum içinde olduğu görülecektir. Aksi halde yani, günümüz bilimsel verilerinden istifade etmeyip, bazı eski müfessirlerin sundukları bilgiler ışığında bu âyetleri ele alırsak büyük bir hayırdan mahrum kalacağımız gibi, İslâm düşmanlarının eline dinimize hücum etmek için fırsat vermiş oluruz. Hâlbuki eski tefsirlerde dünyanın yuvarlaklığı ve dönmesi gibi, günümüzde kesinliğini herkesin bildiği konularda dahi bir takım yanlış yorumlara rastlamak mümkündür. Hatta aklı ilimlere önemli yer veren, dünyanın yuvarlaklığını kabul etmeyenlere karşı deliller sunan Râzî'nin tefsirinde dahi – zamanındaki bilgi yetersizliğinden dolayı– bugünkü bilimsel gerçeklere uymayan bilgiler söz konusudur. Dolayısıyla, bilhassa yanlış yorumlara konu olmuş âyetler hakkında kesinleşmiş bilimsel gerçekler ışığında sağlıklı yorumlar yapmak bir zarurettir. Aksi halde tefsirlerdeki her şeyin Kur'an'dan olduğunu zanneden insanlar, tefsirdeki hatayı Kur'an'a mal ederek inkârla yüz yüze kalacaklardır.